

МАЙ ПАНЧУК У ДЗЕРКАЛІ УКРАЇНСЬКОЇ ІСТОРІОГРАФІЇ

Розглядається творчий доробок М. І. Панчука, з'ясовується його внесок в українську історіографію шляхом аналізу праць радянської та пострадянської доби. Показано значення студій автора з історії відбудови залізничного транспорту УРСР, національно-визвольного руху на західноукраїнських землях міжвоєнних років. Виокремлено історіографічну складову етнополітологічних досліджень останнього двадцятиріччя, обґрунтована їхня роль у вивченні етнічної історії та міжнаціональних відносин в Україні.

Ключові слова. українська історіографія, М. І. Панчук, залізничний транспорт, національно-визвольний рух, КПЗУ, націонал-комунізм, етнічна історія, національні відносини, національні меншини, Крим, Закарпаття.

Однією з давніх традицій української історіографії є шанобливе ставлення до тих її представників, які «перли плуга» на ниві національної науки, сумлінно сіяли зерна мудрості, плекали прорості й щедро ділилися зібраним урожаєм, бо найцінніший хліб історика – це його внесок у збереження історичної пам'яті, відстоювання правди і виховання нових генерацій дослідників. Ювілей вченого – не тільки привід для святкових тостів, але й зручна нагода підвести підсумки, осмислити надбання ювіляра, його внесок у науку. Про Мая Івановича Панчука – знаного українського історика, етнополітолога, організатора науки і підготовки науково-педагогічних кадрів, яскраву особистість – уже чимало сказано і написано [1; 2; 3; 4; 5; 6 та ін.]. Однак, підсумовуючий, системний, цілісний погляд на його місце в українській історіографії, на роль оприлюднених ним праць у збагаченні знань ще формується. Мета пропонованої розвідки у жанрі історіографічного есе полягає в тому, щоб із височини сьо-

годення оглянути в ретроспективі творчий шлях історика, виділити рубіжні віхи і виокремити його внесок в українську історіографію. Автор цих рядків свідомий того, наскільки важко залишатися об'єктивним в оцінці наукового доробку близької людини, з якою, починаючи з аспірантських років, йдеш поруч, товаришуєш і дружиш, спілкуєшся та дискутуєш. І все ж намагатимусь якоюсь мірою дистанціюватись від чисто особистого і подивитися на творчість свого колеги ніби збоку, маючи на увазі, що ювілейним публікаціям властиві елементи ідеалізації та суб'єктивізму, тобто багато в чому особисте сприйняття.

Близько півстоліття М. І. Панчук самовіддано працює в цеху українських істориків та політологів. За своїм історіографічним значенням і тематичною спрямованістю, його доробок вагомий і різноплановий, що й засвідчує широкі горизонти наукових зацікавлень вченого. В творчості історика, як і в моїй та в доробку сотень наших ровесників, досить чітко простежується два основних періоди: радянський та пострадянський, причому, якщо в першому періоді він репрезентував себе здебільшого як дослідник політичної історії України, то в другому – як історик-етнополітолог. Кожен з цих періодів має свої особливості, в межах яких можна виділити декілька взаємообумовлених етапів, органічно поєднаних між собою як невинним наростанням інтелектуального і фахового потенціалу, так і еволюцією підходів вченого до методологічних і світоглядних засад гуманітаристики. Непохитними в своїй основі залишалися моральні цінності і громадянська позиція історика, його чесність і порядність, відвертість і неординарність.

Становлення М. Панчука як історика бере початок ще із шкільного захоплення історією, що зародилося не без впливу учителя і класного керівника Олександра Андрійовича Цісара, а отже, не стали випадковістю вступ і навчання на історико-філософському факультеті Київського державного університету ім. Т. Г. Шевченка. Глибокий слід на формуванні майбутнього вченого, прищепленні навиків наукового пошуку справили професори і доценти університету А. А. Вовк, В. А. Жебокрицький, В. Н. Котов, А. К. Мартиненко. О. П. Маркевич, П. М. Овчаренко, В. Є. Спицький, В. І. Стрельський, Г. М. Цветков, Л. С. Чиколіні та ін. Зацікавленість історією та краєзнавством зміцніла в період комсомольської роботи на Полтавщині, де й остаточно визріла думка про навчання в аспірантурі. Колосальний світоглядний вплив на Мая Івановича

мав науковий керівник професор Іван Іванович Шевченко, а першою досить помітною науковою працею стала кандидатська дисертація, присвячена відбудові залізничного транспорту після звільнення України від гітлерівців [7]. За її матеріалами було опубліковано 2 монографії [8; 9] та низку статей. Якщо відкинути властиві для радянської історіографії деякі ідеологічні штампи та стереотипи, то ці праці не втратили значення понині – насамперед своїм фактажем та антропологічною спрямованістю. Це були студії не стільки про залізничні колії та локомотиви, скільки про людей. Очевидно позначилося й те, що в роки повоєнних лихоліть майбутній історик зі своїм братом Анатолієм неодноразово «проводжали поїзди» на залізничній станції селища Попільня і були свідками важкої та самовідданої, по-справжньому героїчної праці залізничників. Все це закарбувалося в пам'яті, і автор намагався зафіксувати в своїх публікаціях та зберегти для історії якомога більше прізвищ і відомостей про трудівників залізничного транспорту. Виконавши це благородне завдання, Май Іванович, вже будучи на викладацькій (кафедра суспільних наук Київського технологічного інституту харчової промисловості), а відтак на партійній роботі, обдумував і реалізовував наступний проект, націлений на підготовку докторської дисертації.

Новий задум М. І. Панчука, пов'язаний з дослідженням історії національно-визвольного і революційного руху на західноукраїнських землях у міжвоєнний період, міг видатися несподіванкою. Насправді, зацікавленість цією проблематикою зародилася в нього давно – насамперед на рівні людських відносин, дружби із багатьма «западенцями». Галичина, як П'ємонт національного пробудження і берегиня українськості, викликала природній інтерес багатьох не тільки місцевих дослідників, але й «східняків». Вже перші статті М. Панчука були сприйняті як своєрідне «вторгнення» у дослідницьке поле галичан, які на той час ніби монополізували цю тематику. Ознайомившись з наявними працями, перегорнувши величезний пласт маловідомих джерельних свідчень, насамперед архіву Інституту історії партії при ЦК Компартії України, державних архівів західних областей, поспілкувавшись із учасниками визвольних змагань, зокрема з М. Теслюком, репресованим радянським режимом, та ін., дослідник побачив чимало прогалин, трафаретних оцінок і штампів, сумнівних положень, які не давали чіткої відповіді на

ключові складові проблеми, а саме: мотиви і причини західноукраїнського руху спротиву, його регіональна специфіка, участь у ньому різних політичних сил, у тому числі ліворадикальних. Загадкою тоді ще залишались інспіроване Сталіним рішення Комінтерну про розпуск і заборону діяльності Комуністичної партії Західної України (КПЗУ), доля багатьох її членів і прихильників. Шукаючи відповіді на ці та інші питання, Май Іванович дедалі більше усвідомлював помилковість механічного перенесення дослідницької схеми історії українського руху Наддніпрянщини на Галичину, Буковину та Закарпаття. Потрібен був новий погляд, нова оцінка джерельних свідчень, спогадів учасників подій, а разом з тим подолання низки труднощів суто організаційного характеру, пов'язаних із поїздками в архіви Львова, Івано-Франківська, Тернополя та інших міст. І ось 1979 року побачила світ перша праця з нової проблематики під популярною для того часу публіцистичною назвою «В огні класових битв» [10]. Вона засвідчила появу дуже солідного та глибокого дослідника із нестандартним і аналітичним мисленням, що ще більшою мірою підтвердила наступна монографія [11]. Не зважаючи на традиційні для доби брежнєвщини фрази про авангардну роль компартії і робітничого класу, класову боротьбу та обов'язкову критику націоналістичних збочень (цих штампів тоді майже ніхто не унікав, включаючи й автора цієї статті), книги пронизувала стрижнева ідея – рух західноукраїнського населення за національне визволення, за ідентичність та соборність усіх українських земель. Ці, багато в чому нові підходи мали подальший розвиток у докторській дисертації, захищеній в січні 1983 р. [12]. В ній засвітилося не тільки чимало маловідомих подій, але й обличчя учасників революційного руху, яскравих постатей, зокрема А. Баралія, С. Букатчука, Г. Іваненка, М. Заячківського, В. Коцка, Й. Крілики, Р. Кузьми, М. Ливицького та ін., підтвердились здатність історика до психоаналізу і вміння створювати образи, тобто риси, характерні для його творчої лабораторії та історієписання загалом.

Звичайно, сучасний «суперпатріот» знайде в цих працях історика чимало ідеологічних постулатів і нашарувань, які офіційно побутували в тогочасній радянській і, особливо історико-партійній, історіографіях як «усталений канон» або «владна доктрина історії України». Але ж не можна ігнорувати

тогочасну історіографічну ситуацію, пов'язану з обмеженням свободи творчості радянських істориків, жорсткою регламентацією та контролем, переслідуванням інакодумства, у яких доводилось їм працювати, особливо після репресивних погромів українського руху в 1972–1976 рр. Автору цього історіографічного есе видається, що М. І. Панчук, чітко ідентифікуючи себе з українською нацією, не був запобігливим адептом режиму, а радше поміркованим прихильником, вмонтованим у його структури як лояльна людина з «українською душею і партійним квитком». До багатьох тогочасних істориків можна застосувати думку польського історіографа Р. Стобецького, що за умов комуністичного режиму їм доводилось бути «по обидва боки барикад» [13, с. 138]. Ось чому М. І. Панчук не зациклювався лише на історії КПЗУ, а намагався осягнути всі течії українського руху на західноукраїнських землях. Часом надто гострі та критичні зауваги історика на адресу інших політичних сил, зокрема УСДП, УНДО, УКС, ОУН та ін. відбивали тодішні схеми й оцінки, визначені згори. Але загальна картина ситуації на західноукраїнських землях змальовувалася ним із позицій «своєї», тобто української історії.

Підсумком цього рубежу наукових студій з проблеми можна було б вважати участь М. І. Панчука в узагальнюючій колективній монографії «В авангарді боротьби за возз'єднання» [14], яка розглядала український рух в Галичині, Буковині та Закарпатті під кутом зору історичної перспективи: національного визволення і приєднання краю до Радянської України. З дещо іншим баченням дослідник повернувся до цієї теми за часів горбачовської перебудови. В 1989 р. він оприлюднив дуже важливі, на наш погляд, дискурси: розлогу статтю [15] та монографію [16], присвячені 70-річчю утворення КПЗУ, в яких події міжвоєнної Галичини, Буковини та Закарпаття синхронізувались з політичними процесами в Радянській Україні. З'явилися деякі нові акценти, говорилось, зокрема, про відстоювання КПЗУ автономії Галичини і Волині у складі Польщі, про згубний вплив на настрої західноукраїнського населення припинення Сталінім політики українізації, розгортання насильницької колективізації, арештів і репресій стосовно низки західноукраїнських діячів у СРСР, звинувачень Кагановича в провокаторстві КПЗУ та «перманентному націоналізмі», його ворожого ставлення до тих її лідерів, які виступали на захист О. Шумського тощо.

Оглядаючи творчий шлях і науковий доробок М. І. Панчука, ставлю собі питання: коли він почав відчувати себе незалежним дослідником у повному розумінні слова? Гадаю, це почалося за часів перебудови й гласності, коли поступово став руйнуватися синдром страху перед тоталітарним режимом, коли історія повертала собі природні функції: писати правдиво, відверто, без рівняння на «встановлений канон». Саме наприкінці 1980-х рр. він ініціював і створив низку унікальних дискурсів, націлених на ліквідацію так званих «білих плям» і переоцінку багатьох сторінок української минувшини радянської доби [17; 18 та ін.]. У них, з одного боку, досі шукалися аргументи для виправдання різного роду перегинів соціалізму, коригування існуючих концепцій, а з другого – увага зосереджувалась на замовчуваних фактах репресивного характеру, відстоювалась необхідність відновлення історичної правди. Автор поступово, але досить рішуче і сміливо поривав із старою методологією, відходив від традиційних для радянської історіографії догм і штампів. Тут проявлялася розкута і сильна натура Мая Івановича, його чітка громадянська позиція, схильність до самоаналізу, здатність до самокритичних оцінок.

Спираючись на набутий досвід дослідження історії КПЗУ, звинуваченої в опортунізмі, сепаратизмі та націонал-комунізмі, М. І. Панчук заглиблюється в сутність та особливості українського націонал-комунізму в контексті конкретних носіїв цієї ідеології в КП(б)У та їхньої долі. З цього погляду на особливу увагу заслуговує його розвідка «Націонал-ухильництво. Анатомія проблеми» [19]. Аналізуючи платформу компартії в сфері національної політики (1989 р.), автор звернувся до уроків так званого націонал-ухильництва, тактики Української комуністичної партії, альтернативної КП(б)У, її активного відстоювання політики українізації. Історик переконливо показав, що тавро «націонал-ухильників», накинута Кагановичем на О. Шумського, М. Хвильового, а відтак і М. Скрипника та на інших провідників українізації, було використане для політичних переслідувань, проведення чисток у партії та державному апараті, а також для розгрому КПЗУ. Дослідник показав, що в наступні роки влада трансформувала націонал-ухильництво у формули «українські буржуазні націоналісти», «вороги народу» і використала їх як підставу для масових розправ над усіма, хто «чесно і сумлінно працював в ім'я соціально-економічного, культурного й духовного збагачення ук-

раїнського народу» [19, с. 243]. Свідченням підвищеної зацікавленості вченого цією проблемою стала окрема праця, присвячена Олександру Шумському [20], причому в заголовок було винесено не тільки життя цього діяча, але і його трагічну смерть. У травні 1933 р. за так звану «контрреволюційну та антирадянську діяльність» він був арештований, у вересні засуджений на 10 років позбавлення волі і, ніби, в 1946 р. заподіяв собі смерть. У такий спосіб автор намагався привернути увагу громадськості до усвідомлення того, якою ціну заплатив А. Шумський та інші патріотично налаштовані діячі за відстоювання права українського народу на свою мову, національну культуру, на самобутнє життя. Повертаючись до цих проблем, Май Іванович у 1997 р. оприлюднив у співавторстві з дослідником голодомору Джеймсом Мейсом монографію «Український національний комунізм» із уточнюючим підзаголовком: «Трагічні ілюзії» [21; 22]. Цим автори намагалися одразу дати відповідь на ключове питання: чи здатний комуністичний лад бути демократичним і діяти в національних інтересах? В кінцевому рахунку з'ясувалося, що віра романтиків 1920-х рр. у комунізм із національним обличчям була великою ілюзією, хоча вона й не полишала багатьох українських інтелектуалів наступних поколінь. Автори зацитували уривок із доповідної записки секретаря ЦК КПУ В. Маланчука (1973 р.) про небезпеку націонал-комунізму в Україні, який оголошувався ворогом № 2 після українського буржуазного націоналізму (до речі, в націонал-комунізмі Маланчук звинувачував й автора цієї статті). Корінь зла дослідники побачили у природі самої комуністичної ідеї, зазначивши, що ні Ленін, ні Сталін ба навіть Горбачов не сприймали серйозно ідею рівноправності українців. Разом з тим, вони дійшли висновку, що діяльність українських національних комуністів та їхніх симпатиків не була даремною. Їхні ідеї стали орієнтиром у боротьбі за національні права, живили український рух опору і прискорювали падіння тоталітарного режиму та відновлення державної незалежності України.

Май Іванович був у числі перших українських істориків, хто долучився до вивчення однієї із найдраматичніших сторінок історії України – голодомору 1932–1933 рр. І це не було випадковістю: адже дві його старші сестрички стали жертвами геноциду. У його статті [23] досить прямолінійно ставилось питання про причини і винуватців трагічних подій, які згодом дістануть кваліфікацію

голодомору та геноциду українського народу. Автор однозначно назвав винуватцями репресій і голоду Сталіна та його оточення, в тому числі з партійно-державного керівництва УСРР – С. Косіора, Г. Петровського, П. Постишева, В. Чубара, Й. Якіра та ін. Говорилось і про злочинну діяльність надзвичайних комісій на чолі з В. Молотовим та Л. Кагановичем, спрямовану на штучне форсування хлібозаготівель та боротьбу з місцевими «саботажниками». Дослідник наголошував, що правда історії вимагає чесно і гласно прочитати цю трагічну сторінку історії українського народу.

Якісний новий період науково-дослідної та науково-організаційної діяльності М. І. Панчука на ниві української історіографії започаткувало відновлення державної незалежності України. Ця подія застала його в Інституті політичних досліджень, а відтак на посаді головного наукового співробітника академічного Інституту історії України. У тому ж році його було затверджено заступником директора утвореного Інституту національних відносин і політології, завідувачем відділу. Тут виявилася ще одна грань таланту вченого – здатність до теоретичних студій і моделювання суспільних та етнополітичних процесів. Його зусилля зосереджувались безпосереднього на дослідженні міжнаціональних відносин і етнополітичних проблем України, причому здебільшого з погляду історичного досвіду та аналізу уроків минулого. Розглядаючи етнополітологію як галузь знань, потужним компонентом якої є історія національних відносин і національної політики, вважаємо доцільним докладніше зупинитися саме на цій складовій творчого доробку Мая Івановича, який істотно збагачує історичні знання і виступає важливим історіографічним джерелом.

Очолити відділ національних меншин Інституту політичних і етнополітичних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України, М. І. Панчук продовжив свої дослідницькі проекти шляхом заглиблення в теорію націй і міжетнічних відносин, вивчення зарубіжного досвіду вирішення національного питання і досягнення міжнаціональної злагоди, підготовки документального збірника про національні відносини в Україні [24], який послужив основою ґрунтовної монографії з історії національних меншин України, підготовленої під його керівництвом [25]. Методологічне значення мала опрацьована в ній періодизація національного життя в Україні, концепція поліетнічної структури її населення, з'ясування

об'єктивного характеру українізації державотворчих процесів при одночасному забезпеченні прав національних меншин. Ця монографія підтвердила давнє кредо М. І. Панчука, яке відтоді означало: кожне етнополітологічне дослідження обов'язково повинно мати історіографічний компонент і базуватися на репрезентативній джерельній базі. Цей принцип витриманий в усіх його індивідуальних і колективних працях, підготовлених відділом за останнє десятиріччя [26; 27; 28 та ін.], причому історіографічні розділи до них Май Іванович підготував особисто, засвідчивши неабиякий хист до цього жанру історієписання. Наприклад, перший розділ монографії «Крим в етнополітичному вимірі» має назву «Етнополітичний розвиток Криму – актуальна і мало-досліджена проблема». В ньому дослідник демонструє глибоке знання наукової і науково-популярної літератури з етнічної історії Криму, творче, критично-аналітичне розмірковування над історіографічними джерелами, їхню зважену оцінку, поважне ставлення до праць попередників. Водночас він аргументовано полемізує з авторами, які досі доводять «прогресивне значення зв'язків Криму з російською рівниною та його возз'єднання з Росією [29, с. 27–28]. Не оминув історик контрверсійних підходів дослідників, зокрема російських, до передачі в 1954 р. Кримської області зі складу РРФСР до УРСР, її інтеграції в історико-культурний та етнічний простір України.

Підготовлені під керівництвом М. І. Панчука узагальнюючі праці з етнонаціонального розвитку різних регіонів України мають знаковий характер не тільки з погляду етнополітології, але й історичної науки. Чим зумовлюється їхнє історіографічне значення? Вони підготовлені в річищі історичного синтезу і містять реальний приріст історичних знань про динаміку етнонаціональної структури України та особливостей її формування в окремих регіонах упродовж великого хронологічного періоду, про рух за національні права і свободи на різних етапах історії, про провідні тенденції розвитку міжнаціональних відносин, пошук міжнаціональної злагоди та ін. До того ж, взявши за об'єкт вивчення найбільш конфліктогенні регіони з погляду міжнаціональних взаємин Автономну Республіку Крим і Закарпаття, автори зуміли дослідити історичне коріння і передумови потенційного виникнення локальних конфліктів на етно-психологічному підґрунті та запропонували шляхи їхнього попередження. Аналізуючи, зокре-

ма, специфіку етнонаціональних проблем в АРК, їхню історичну, політичну, економічну, культурну, релігійну, психологічну та ментальну складові, автори наголосили, що над ситуацією в Криму тяжіють пам'ять про кривди часів масових депортацій та інші драматичні колізії в історичній ретроспективі, а також успадковані стереотипи, труднощі, зумовлені поверненням та облаштуванням депортованих кримських татар і представників інших народів, шовіністичними настроями деяких проросійських сил, істотними недоліками етнополітичного менеджменту владних структур центру та автономії.

У процесі дослідження етнополітичних процесів у Закарпатті М. І. Панчук поряд з іншими питаннями приділив особливу увагу політичному русинству. Цією темою він зацікавився ще в 1995 р., коли русинський рух набрав обертів і викликав занепокоєння в українському суспільстві. Чітко визначивши русинів Закарпаття субетнічною групою українського народу, автор присвятив їй, а відповідно руху неорусинів низку спеціальних розвідок історико-політологічного характеру [30; 31; 32 та ін.]. У них дається глибокий історичний погляд на проблему, на її генезу і сучасну сутність, наголошується, що за умов демократизації суспільства на початку 1990-х рр. на Закарпатті сформувалося культурно-освітнє товариство підкарпатських русинів, яке, на думку автора, на перших порах ставило перед собою цілком благородні завдання: дослідження традиційної культури, етнографічної специфіки, фольклору, особливостей місцевого діалекту тощо. Однак невдовзі до цієї діяльності дедалі активніше стали долучатися зовнішні чинники, намагаючись політизувати та радикалізувати русинський рух, заручитися підтримкою з боку деяких місцевих можновладців і спрямувати його на відстоювання окремої «русинской нации» та «русинской государственности». Дослідник на основі аналізу матеріалів світових, європейських і місцевих конгресів підкарпатських русинів, конкретних фактів сепаратистської та екстремістської діяльності його провідників, так званих «духовних нянів» та «урядовців», переконливо доводить політично-провокаційний характер руху, розвінчує його антиукраїнську спрямованість. Автор не заперечує права українців-русинів Закарпаття на самоідентифікацію за умови сприяння органів місцевої і центральної влади, діяльності їхніх культурно-освітніх товариств, збереження самобутності, водночас виступає проти політизації русинського руху.

У руслі цієї проблематики на окрему увагу заслуговують студії М. І. Панчука, присвячені взаємообумовленості історичної та етнонаціональної пам'яті, їхнім політичним контекстам [33; 34]. З погляду державотворення історична пам'ять, на його думку, виконує роль духовної основи українського суспільства. Автор, солідаризуючись з підходами І. Кресіної, визначив сім функцій історичної та етнонаціональної пам'яті: а) вона має бути головним змістом творення національної, соціально згуртованої держави і фундаментом її стабільності; б) покликана на духовному рівні легітимізувати докорінні суспільно-економічні перетворення; в) ґрунтуючись на політичній концепції нації, стати прийнятною для всіх етнічних груп країни; г) етнонаціональна пам'ять має стати стрижнем формування і функціонування національної свідомості в цілому; д) національна пам'ять має бути конституційованою; е) має стати світоглядним орієнтиром у системі освіти, виховання, у сфері соціалізації особи; є) мусить забезпечити консолідаційні процеси суспільства – між нацією і соціумом, між центром і регіонами; між політичними партіями і рухами [34, с. 262]. Дослідник нагадав про шкоду, завдану історичній і національній пам'яті українського народу сталінізацією історичної науки, показав небезпеку використання деякими сучасними політичними партіями спотворень історичної пам'яті для маніпулювання суспільною свідомістю українського соціуму.

Новітня історіографія приділяє велику увагу особистості історика, його науковій лабораторії, взаємин з учнями, визначенню типу мислення, манери історієписання. З цього погляду постать М. І. Панчука може стати об'єктом самостійного дослідження. Тут видається доцільним лише означити деякі його риси для створення в майбутньому просопографічного портрету. Насамперед це його морально-гуманістичні цінності, чітка громадянська позиція, які характерні для нього впродовж всього життя. Ця позиція विकристалізувалася і трансформувалася за роки незалежності в чітко окреслений україноцентризм. Його ідейно-світоглядні підходи органічно поєднуються із почуттям самоповаги, наукової етики і скромності. По-друге, це мотивація творчості. Май Іванович, як і багато з нас, не завжди робить тільки те, що хочеться, у нього розвинуте почуття потреби, обов'язку, доцільності. Йдеться також про вміння навіть у тій роботі, яка не до душі, знайти те, де можна самовиразитись, висловити свою думку, своє бачення. Він завжди

тримає руку на пульсі подій, реагує і відгукується на суспільні виклики. По-третє, це манера історієписання М. І. Панчука, логічна композиція праць, його легкий, зрозумілий, доступний і без викрутасів стиль викладу матеріалу.

Оглядаючи досить щедрий ужинок у змістовно якісному, тематичному та кількісному вимірах, із яким Май Іванович зустрічає свій ювілей, можемо однозначно сказати: це вагомий внесок в українську історіографію, а його особистість – непересічне в ній явище. Під його керівництвом підготовлено понад 40 докторів та кандидатів наук. Нащадкам належить глибоко проаналізувати і осягнути потенціал мудрості і досвіду, закладений у його творчості. З наукового доробку радянських часів повчальною є здатність історика не переступати критичну межу кон'юнктури, властивої тогочасній історіографічній ситуації. Досвід його діяльності в добу незалежності застерігає від спокуси кон'юнктури, прислужування тій чи іншій політичній силі. Він зумів залишитися сам собою і високо тримати моральні цінності українського історика.

Навіть такий стислий огляд внеску професора Мая Панчука в українську історіографію дає підстави для низки висновків:

а) з молодих літ він виробив для себе правило відповідально ставитись до будь-якої роботи, в тому числі до наукової, насамперед до опрацювання джерел і як наслідок усі його праці ґрунтуються на солідній джерельній та історіографічній базі;

б) не зважаючи на несприятливу історіографічну ситуацію радянських часів, історик зумів створити такі праці, які, попри певну ідеологічну зашореність, відзначалися належним науковим рівнем і багато в чому не втратили своєї актуальності й сьогодні;

в) з відновленням державної незалежності на всю потужність розкрився інтелектуальний потенціал історика, який не тільки самокритично оцінив свій попередній доробок, але взявся за дослідження нових, винятково важливих і актуальних проблем теорії, історії і практики міжнаціональних відносин. Створені ним індивідуальні та колективні праці своєю історичною складовою суттєво збагатили українську історіографію етнонаціонального розвитку України;

г) Маю Івановичу не властива вузько рафінована спеціалізація. Це людина широких зацікавлень, енциклопедичної ерудиції, що знайшло підтвердження як проблематикою наукових досліджень, так і плідною науково-організаційною діяльністю в статусі науко-

вого керівника та консультанта численних дисертаційних робіт, члена спеціалізованих учених рад, керівника експертних інституцій, зокрема ВАК України. Перефразовуючи слова класика, можна було б сказати: Май Іванович Панчук – це дзеркало української історіографії на зламі: від радянського монізму – до відродження її національних традицій.

На завершення цього короткого історіографічного есе вважаю доречним сказати наступне. Від татової вдачі, від маминого і родинного виховання Май Іванович Панчук успадкував такі високі християнські цінності та моральні чесноти, як любов до ближнього, добротворення, почуття справедливості, навіть жертвовності. Ці риси допомагають йому високо тримати статус українського історика. Він має підтримку в сім'ї, зокрема від дружини Людмили Дмитрівни, від колег на роботі, від друзів та учнів. Все це надихає його на творчість, яка приносить насолоду.

Доля і шлях у нашого покоління істориків-дітей війни були не просто важкими й тернистими, але й «звивистими». Втім, ми не опинилися на манівцях українського поступу, не розчарувалися в ньому і з висоти 75-річчя все ж маємо право з певними застереженнями повторити слова Великого Тараса:

«Ми не лукавили з тобою,
Ми просто йшли; у нас нема
Зерна неправди за собою...» [35, с. 609]

Свій славний ювілей професор Панчук зустрічає сповнений новими творчими задумами та інтелектуальними проектами. Тож побажаємо йому Господнього благословення на многії і щедрії літа та реалізації планів при доброму здоров'ї та збереженні оптимізму!

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ:

1. Корнієвська О. Панчук Май Іванович // Вчені Інституту історії України: Біобібліограф. довідн. – Серія «Українські історики». – Вип. 1. – К., 1998. – С. 239.
2. Панчук Май Іванович // Бібліографія праць співробітників Інституту політичних і етнонаціональних досліджень НАН України 1992-2001 рр. – К., 2002. – С. 137–138.
3. Панчук Май Іванович // Політологічний словник. – К., 2005. – С. 562.

4. Панчук Май Іванович // Інститут історії. 1936–2006. – К., 2006. – С. 612.
5. Кононенко П. П., Калакура Я. С. Дослідник соборності та міжнаціональної злагоди (до 70-річчя від дня народження та 40-річчя науково-педагогічної діяльності М. І. Панчука) // Українознавство. – 2007. – № 2. – С. 23–25.
6. Кугутяк М., Марчук В., Цепенда І. Професору Маю Панчуку – 70! // Галичина, 2006–2007. – № 12-13. – С. 468–470.
7. Панчук М. І. Діяльність партійних організацій залізничного транспорту України в роки Великої Вітчизняної війни (1943–1945 рр.): Дис. ... канд. іст. наук. – К., 1968.
8. Панчук М. І. Стальні шляхи. – К., 1968 – 64 с.
9. Данилюк З. З., Панчук М. І. На службі фронту і миру. – К., 1974. – 112 с.
10. Панчук М. І. В огні класових битв. – К., 1979. – 214 с.
11. Панчук М. І. Боротьба КПЗУ за ідейне й організаційне зміцнення партійних лав і посилення впливу на маси. – К., 1982. – 198 с.
12. Панчук М. І. Боротьба КПЗУ за возз'єднання західноукраїнських земель з Українською РСР: Дис... докт. істор. наук. – К., 1982.
13. Stobiecki R. Historiografia PRL. Ani dobra, ani madra, ani piekna... ale skomplikowana. Studia i szkice. – Warszawa, 2007.
14. Курило В. М., Панчук М. І., Троян М. В. В авангарді боротьби за возз'єднання. – К., 1985. – 296 с.
15. Панчук М. І. Комуністична партія Західної України. Героїзм і драматизм історії // Про минуле заради майбутнього. – К., 1989. – С. 107-124.
16. Панчук М. І. «Білі плями» героїчного літопису. – К., 1989. – 131 с.
17. Панчук М. І. Історична пам'ять – фактор перебудови // Випробування істиною. Збірн. – К., 1988. – С. 174-194.
18. Панчук М. І., Діброва С. С. Вогонь і попіл // Про минуле – заради майбутнього. – К., 1989.
19. Панчук М. І. Націонал-ухильництво. Анатомія проблеми // Маршрутами історії. – К., 1990. – С. 215-243.
20. Панчук М. І. Життя і смерть Олександра Шумського // Про минуле – заради майбутнього. – К., 1989. – С. 319-331.
21. Мейс Дж., Панчук М. Український національний комунізм. Трагічні ілюзії. – К., 1997. – 80 с.

22. Панчук М. Націонал-комунізм // Політична енциклопедія. – К., 2012. – С. 486–487.
23. Панчук М. І. Злочин Сталіна і його оточення // Голод 1932–1933 років на Україні: очима істориків, мовою документів. – К., 1990. – С. 35–66.
24. Національні відносини в Україні у ХХ ст.: Зб. документів і матеріалів / Співавтор, керівник автор. колективу М. І. Панчук. – К., 1994. – 557 с.
25. Національні меншини України у ХХ столітті. – К., 2000. – 357 с.
26. Крим в етнополітичному вимірі. – К., 2005. – 568 с.
27. Закарпаття в етнополітичному вимірі / Керівн. автор. кол. М. І. Панчук. – К., 2008. – 682 с.
28. Етнополітичні процеси в Україні: регіональні особливості: [Монографія] – К., 2011. – 396 с.
29. Панчук М. І. Етнополітичний розвиток Криму – актуальна і малодосліджена проблема // Крим в етнополітичному вимірі. – С. 27–28.
30. Панчук М. І. Політичне русинство в Україні // Політична думка. – 1995. – № 23. – С. 116–123.
31. Панчук М. І. До питання політичного русинства // Історична і політична наука та суспільна практика в Україні. – К., 2009. – С. 475–487.
32. Панчук М. І. Політичне русинство – антирусинський (антиукраїнський) проект // Карпати, етнос, цивілізація. – 2010. – № 42. – С. 80–75.
33. Панчук М. І. Політичні контексти етнонаціональної пам'яті // Наукові записки ІПіЕНД. – Вип. –2 (46). – 2010. – С. 59–75.
34. Панчук М. І. Історична пам'ять: регіональний зріз // Етнополітичні процеси в Україні: регіональні особливості. – К., 2011. – С. 262–291.
35. Шевченко Т. Доля // Кобзар. – К., 2004.

Калакура Я.С. Май Панчук в зеркале украинской историографии.

Рассматривается творческое наследие М. И. Панчука, оценивается его вклад в украинскую историографию путем анализа трудов советского и постсоветского периода. Показано значение исследований автора по истории восстановления железнодорожного транспорта УССР, национально-освободительно-

го движения на западноукраинских землях межвоенных лет. Выделено историографическую составную этнополитологических исследований последнего двадцатилетия, обоснована их роль в изучении этнической истории и межнациональных отношений в Украине.

Ключевые слова. Украинская историография, М. И. Панчук, железнодорожный транспорт, национально-освободительное движение, КПЗУ, национал-коммунизм, этническая история, национальные отношения, национальные меньшинства, Крым, Закарпатье.

Kalakura Y.S. May Panchuk is in the mirror of Ukrainian historiography.

We consider the creative M. I. Panchuk's heritage, find out his contribution to the Ukrainian historiography by analyzing the works of Soviet and post-Soviet period. It's shown the significance of the author's studio on the history of the restoration of railway transport of the USSR, the national liberation movement in Western Ukraine during interwar years. It's allocated historiographical component of etnopolitical research in the last twenty years, proved their role in the study of ethnic history and ethnic relations in Ukraine.

Key words: Ukrainian historiography, M. I. Panchuk, railway transport, the national liberation movement, KPZU, national-communism, ethnic history, ethnic relations, ethnic minorities, the Crimea, Transcarpathia.